
Kendi Kaderini Tayinin Liberal Teorileri*

Hüseyin Kalaycı^o

Sözlük anlamı “diğerlerinin etkisi ve müdahalesi olmadan birinin kendi kararlarını alması” veya “bireylerin hayatlarını kontrol etmeleri, kendi kendilerine belirledikleri amaçlara ulaşmaları ve topluma tam olarak katılmaları” (Furlong, 2003:180) olan kendi kaderini tayin kavramı, doğrudan ya da dolaylı olarak toprak bütünlüğü ilkesine bir tehdit olarak görüldüğünden, ulus-devletlerce hoş karşılanmaz. Günümüzdeki kendi kaderini tayin tartışmalarının, her etnik gruba ayrılma hakkının tanınmasını savunanlarla, her ne olursa olsun mevcut devletlerin toprak bütünlüğünün korunması gerektiğini savunanlar arasında geçtiği söylenebilir. Ulusal kendi kaderini tayin hakkının bağımsız devlet kurma anlamında yanlış kullanımı nedeniyle ulus-devletlerin kendi kaderini tayine karşı olumsuz bir tutum geliştirmiş olmaları doğaldır. Oysa, ayrı bir devlet kurmadan mevcut devlet içinde bazı özerklikler elde etmek, özyönetimin çeşitli biçimleri de kendi kaderini tayin anlamına gelebilmektedir. Ancak yine de kendi kaderini tayinin nihai hedefinin bağımsız devlet kurmak olduğu yönündeki yerleşik düşünce pek değişmemiştir.

Klasik liberal teorinin, bireysel hakları güvence altına almaya çalışırken kolektif hakları ihmal ettiği sıkça tekrarlanan bir eleştiridir. Liberal siyaset teorisine göre bireylerin devletin ihlal etmemesi gereken ahlaki hakları bulunmaktadır ve devletlerin meşruiyeti bireysel hak ve özgürlüklerin korunmasına bağlıdır. Bir

---

* Hakem denetiminden geçmiştir.

^oDoğuş Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, öğretim üyesi.

devletin bu zorunluluğu sistematik ve ısrarlı bir şekilde yerine getirmeyi reddetmesi durumunda, o ülkedeki bireylerin başka ülkeye göç etme, direnme veya ayrılma hakları bulunmaktadır. “Klasik liberal teori *bireylerin* hakları üzerine temellendiği için, *ulusal* kendi kaderini tayin hakkına dair bir teori üretmediği gibi” (Freeman, 1999: 53), aslında ulusal kendi kaderini tayine şüpheci yaklaşan liberallerin siyasal kendi kaderini tayin hakkı konusunda söyleyebilecekleri pek fazla bir şey de yok gibidir (Wellman, 1995: 143). Vernon Van Dyke gibi bir liberal kuramcı bile, grup hakları ile ilgili çalışmasında, bireysel haklarla meşgul olduğu için liberal geleneğin bu konudaki yetersizliğine dikkat çekme ihtiyacı duymuştur (Caney, 1997: 358). Bu nedenle, liberal teorinin, ulusal kendi kaderini tayine bireylerin temel haklarının güvence altına alınması koşuluyla izin verebileceğini ve azınlık haklarını, ancak bireylerin özgürlükleri ve özerklikleri ile tutarlı oldukları müddetçe onaylayabileceğini söylemek mümkündür.

Geleneksel liberal siyaset anlayışında, liberalizmle azınlık taleplerinin zıt olduğu, azınlık haklarının liberal öncesi, cemaatçilik döneminin bir kalıntısı olduğu fikri hâkim olduğundan etno-kültürel ve dilsel hak arayışındaki hareketler dar görüşlülüğün ürünü olarak yaftalanmaktadır. Örneğin Chandran Kukathas, etno-kültürel grupların tanınma taleplerinin liberalizm için önemli bir sorun yaratmadığını, çünkü onlar için bir şey yapmanın liberalizmin görevi olmadığını, liberalizmin geleneksel rolüne uygun davranarak bu taleplere kayıtsız kalması gerektiğini söylemiştir (Kukathas, 1998). Kukathas’ın bu yaklaşımı liberalizmin renk körü yurttaşlık anlayışından ve mevcut ulus-devletlerin arkasına sığındığı sivil (*civic*) milliyetçilik anlayışından kaynaklanmaktadır. Bu anlayış devletin etnik kültür ve kimlikler karşısında yansızlığını ve onların yeniden üretiminde aktif bir rol oynamadığı iddiasına dayanmaktadır. “Bu yansızlık ve herkesin, etno-kültürel kökeni ve kimliği dikkate alınmaksızın, eşit vatandaşlık statüsüne sahip olduğu göz önünde bulundurulursa, sivil milliyetçilik anlayışına göre, hiç kimse dezavantajlı kılınmamıştır. Bu nedenle, devlet tüm bireyler içindir ve onlarındır” (Tok, 2003: 230). Ancak “yansız olma iddiasına rağmen sivil milliyetçilik pratikte egemen etno-kültürel grubun kültür ve kimliğini ulusal kültür ve kimlik olarak tanıy ve destekler; toplumsallık kültürü olarak onu kurumsallaştırarak egemen etno-kültürel grubun sosyal yönden yeniden üretimini güvenceye alır. Egemen olan dışında tüm etno-kültürel kimlikler karşısında yansızdır ve onların özel alanda kendilerini ifade etmelerine izin verir” (Tok, 2003: 229). Bu nedenle vatandaşlığın liberal yorumundaki devletin tüm dinsel, etnik, cinsel, ırksal aidiyetlere tarafsız yaklaşımı bir aldatmacadan ibarettir. Devlet hiçbir zaman tarafsız olmamış, çokkültürcü politikalar benimsemiş devletler bile çoğunluk veya hâkim grup tarafından yönetilmiştir. Bu gerçeği görmezden gelen ortodoks liberaler, etno-kültürel azınlıkların dilsel ve kültürel haklar taleplerini “yansızlık” sayıyla liberalizmin kapsamı dışına itmektedir. Ancak geleneksel liberal görüş, bir süredir, kendilerini liberal olarak adlandırıp, bir yandan da grup temelli hakların

liberalizme aykırı olmadığı, azınlık haklarının liberalizmle uyumlu olduğu görüşünü savunan Will Kymlicka ve Charles Taylor gibi siyaset felsefecilerin meydan okumasıyla karşı karşıyadır¹ (Boran: 2003: 229-30). Kymlicka grup temelli haklar veya grup farklılaştırılmış (*group-differentiated*) yurttaşlık üzerine bir liberal görüş geliştirirken, Charles Taylor liberal ve toplulukçu görüşler arasında bir köprü oluşturmaya çalışmaktadır. Ancak bu makalede liberal milliyetçiler yerine “milliyetçi” olmayan liberal kuramcılarının çalışmalarına bakılacaktır.

Ayrılma ve Ulusal Kendi Kaderini Tayin Teorileri

Ayrılma ve “siyasal boşanmanın ahlakiliği (*morality*)” tartışmaları üzerine literatürde epey bir çalışma bulunmakla birlikte üç tip teori bunlar arasında öne çıkmaktadır. İlk ikisi temel haklar (*primary rights*) teorileridir. *Ulusal kendi kaderini tayin teorileri* ulusların ayrılması ve kendi devletini kurmalarından yana iken, *tercih teorileri*, ancak belirli koşullar altında her toprağa dayalı (*territorial*) gruba ayrılma izni vermektedir. Uluslararası hukukun da etkisinde olduğu *iyileştirici hak teorileri* (*remedial-right*) ise ayrılmanın haklı bir nedene dayandırılması şartını koşmaktadır (Costa, 2003: 64).

İyileştirici Haklar Teorisi (*Remedial Rights Theory*)

Ulusal kendi kaderini tayinin en önemli ve en çok başvurulan liberal teorisi iyileştirici haklar (diğer adı haklı neden) teorisidir (Buchanan, 1997: 34-41; Norman, 1998: 41-43). Bu teoriye² göre, bir ulusal topluluğun meşruiyeti bireylerin haklarına saygı gösterilmesine bağlıdır. Eğer bireysel haklara saygı gösteriliyorsa ulusal kendi kaderini tayin hakkı talep edilememekte ve ayrılma hakkı tanınmamaktadır. Ayrılma ya da ulusal kendi kaderini tayin hakkı *yalnızca* ciddi ve ısrarlı şekilde insan hakları ihlalleri olması ve başka hiçbir seçeneğin kalmaması halinde ortaya çıkmaktadır (Birch, 1984). İyileştirici haklar ya da haklı neden (*just cause*) teorilerinde ayrılma konusunda öne çıkan iki neden bulunmaktadır: İlki eğer ayrılmakta olan grup sistematik bir ayrımcılığın, sömürünün veya insan haklarının geniş bir ihlalinin kurbanı ise; diğeryse belli bir bölgede yoğunlaşmış bir grup işgal edilmiş veya yasal olmayan yollardan bir devletle birleştirilmişse, ayrılma hakkı doğmaktadır (Costa, 2003: 66). İyileştirici haklar teorisinin öznesi uluslar değil bireylerdir, bu nedenle ulusal toplulukların hakları yerine bireysel haklarla ilgilidir. Ancak sürekli olarak ciddi insan hakları ihlallerine maruz kalan bireylerin bir ulus oluşturması durumunda ulusal kendi kaderini tayin hakkı ortaya çıkmaktadır. Aynı teorinin daha radikal bir versiyonuna göre ise eğer insan haklarına gösterilen saygıda ilerleme kaydedilecekse kendi kaderini tayin hakkı tanınmaktadır (Freeman, 1999: 53).

¹ Boran, liberalizmin azınlık hakları talepleri karşısında söyleyecek anlamlı bir şeyleri var mıdır, bu soruya yanıt aramaktadır. (Boran: 2003: 230).

² Bu teori kısmen usulcü, kısmen de özcüdür (Curtois, 2004: 817).

Allen Buchanan ve İyileştirici Haklar Teorisi

İyileştirici haklar teorisinin en önde gelen kuramcısı hiç şüphesiz ki Allen Buchanan'dır. Ona göre ayrılmanın biri temel (*primary*) hak teorileri ve diğeri iyileştirici hak teorileri olmak üzere iki ana teorisi vardır. Temel haklar teorisine göre, "bir grup adaletsizliğe maruz kalmasa bile mükemmel adil bir ülkeden ayrılma genel hakkına sahiptir" (Buchanan, 1997: 40). İyileştirici haklar teorisine göre ise, eğer bir grup haksızlığa maruz kalmışsa veya soykırım tehlikesiyle karşı karşıyaysa ve grubun insan haklarının sistematik ihlali söz konusuysa son çare olarak ayrılma hakkı meşrudur ve bu kendini korumaya yönelik bir haktır (Buchanan, 1997: 34-5; 37-8).

Buchanan, yazılarının çoğunda iki temel iyileştirici saikten bahsetmektedir: İnsan haklarının sistematik ihlali ve toprakların haksız ihlali.³ Ayrılma, eğer başka bir çözüm yolu ve bu saiklerden daha önemli ahlaki kaygılar yoksa kabul edilebilirdir (Seymour⁴, 2006: 4). Özetlemek gerekirse Buchanan için bir grubun ayrılma hakkı sadece eğer,

1. üyelerinin fiziksel bekası devletin eylemleriyle tehdit edilmekteyse (Irak Yönetiminin Irak'taki Kürtlere uyguladığı siyaset gibi) veya temel insan haklarının ihlalinin mustarıplırsa (1970'de Doğu Pakistan'ın Bangladeş'i kurmak için ayrılmasında olduğu gibi) veya;
2. önceki egemen toprakları haksız bir şekilde başka devlet tarafından alındıysa (Baltık Cumhuriyetlerinde olduğu gibi) söz konusudur (Buchanan, 1997: 37; 1991: 88; Nielsen, 1998: 264).

Buchanan son çalışmalarında bunlara yeni bir durum daha eklemiştir. Bu yeni duruma göre, devletin azınlıklara sınırlı özyönetim veren anlaşmaları ihlalde ısrarcı davranması halinde, o ulusa tek yanlı ayrılma hakkı verilmesi öngörülmektedir. Örneğin, bir sözleşmedeki bir özel hüküm gibi, bir devlet anayasasında kendi kaderini tayin için özel bir hak tanınmışsa ve o devlet bu hükmü sistematik olarak ihlal ediyorsa, bu ayrılma için bir gerekçe olabilmektedir (Seymour, 2006: 4). Eğer devletin amacı demokratik siyasal katılımı ya da insan haklarını

³ Anthony H. Birch, Buchanan'a iki koşul daha eklemiştir. Eğer ayrılmak isteyen grubun meşru ve siyasal hakları karşılanamıyorsa ve o grubun temel çıkarlarını koruyacak "açık ve örtük pazarlık" reddedilmekte ya da ihmal edilmekteyse tek taraflı ayrılma hakkı vardır (Birch, 1984: 599-600; Pavkovic, 2004: 698).

Birch'e göre ayrılmanın haklı çıkarılması için sağlanması gereken önkoşullar şunlardır:

- i. ayrılacak bölgenin ülkede zorla tutulması ve o halkın birliğe tam onay vermeyi sürekli reddetmesi
- ii. ulusal yönetimin o bölge yurttaşlarının temel haklarını ve güvenliğini korumada ciddi sıkıntı yaşamaması
- iii. demokratik sistemin o bölgenin meşru siyasal ve ekonomik çıkarlarını koruyamaması
- iv. ulusal yönetimin, temel çıkarlarını korumak isteyen bölgelerle açık ya da zımni pazarlığı ihmal etmesi ya da reddetmesi (Birch, 1984; McGee, 1994: 20).

⁴ İnternet aracılığıyla bu çalışmasını gönderdiği için Montreal Üniversitesi öğretim üyesi Michel Seymour'a teşekkürü bir borç biliriz.

korumak ise Buchanan'a göre, bu durumda devletin açıkça tanımlanan toprakta yetkisini kullanma hakkı bulunmaktadır. Eğer, buna rağmen, liberal demokratik devlet, vatandaşları arasındaki herhangi bir azınlığa haksız politikalar dayatarsa, bu devlet, azınlıkların baskı altında tutulduğu toprak parçasındaki meşru hakimiyet hakkını kaybetmekte, bu durumda oradaki azınlığın ayrılma için ahlaki hakkı ortaya çıkmaktadır (Kreptul, 2003: 47). Ancak, Buchanan, kültürel kurtuluşun ayrılığı haklı kıldığı durumların olabileceğini göz önüne alsa da çok nadir olarak bu tür durumlarda ayrılma hakkının ortaya çıktığını düşünmektedir. Zira ayrılıkçı grubun ayrılmadan başka bir kurtuluş yolunun olmaması ve toprak talebinin de meşru olması gerekmektedir. Ayrılıkçılığı ancak ve ancak hakların istismara uğraması fikri ile meşrulaştıran Buchanan için bu istismarın yaygın ya da belirgin olması şarttır (Frost, 2001: 486-7). Ayrıca, grubun ayrılma hakkına sahip olabilmesi için, bu yeni devletin bütün yurttaşlarının bireysel haklarına saygı duyacağına ve öteki ayrılma projelerinin güvenceye alınmasında işbirliği yapacağına dair garanti vermesi gerekmektedir (Buchanan, 1997: 37; Nielsen, 1998: 264-265).

Buchanan'ın teorisinde *ekonomik ayrımcılık* da ayrılma için önemli bir gerekçe olarak görülürken, zamanla değiştiği düşüncesi nedeniyle kültürlerin korunmasına çok az değer atfedilmiştir. Buchanan'a göre, liberaller kültürel açıdan çoğulcu devletlere değer vermelidir, çünkü kültürel kendi kaderini tayin adına ayrılma sonsuz bölünürlüğe yol açabilecektir. Ayrıca kültürel ayrılma büyük ihtimalle ciddi insan hakları ihlallerine yol açacaktır (Buchanan 1991: 48-51).

Buchanan'ın iyileştirici haklar teorisinin sadece tek yanlı ayrılma hakkıyla ilgili olduğunu vurgulamak gerekir. Eğer bir devletin anayasasında ayrılma hakkı tanınmışsa veya devletin kuruluşu sırasında bir araya gelen bağımsız siyasal grupların ileride ayrılabilmesi için izin veren bir madde devleti kuran anlaşmalarda mevcut olduğu takdirde ayrılma hakkı bulunmaktadır (Buchanan, 1997: 36). Bu da, Buchanan'ın, farklı taraflar arasındaki müzakere ve anlaşmalardan kaynaklanan ayrılmalara itirazının olmadığını göstermektedir (Seymour, 2006: 4).

Buchanan'ın İyileştirici Haklar Teorisine Yöneltilen Eleştiriler

Buchanan'ın teorisi bir yandan fazla liberalken, bir yandan da fazla devletçi, otoriter ve muhafazakârdır (Nielsen, 1998: 270; Seymour, 2006: 10). Eğer haksız ve kötü muamele görmüyorlarsa hiçbir gruba ayrılma hakkı tanımayan Buchanan, statükocu bir yaklaşım sergilemektedir. Buchanan'ın gerekçelerini reelpolitikin gerçekleri olduğunu söyleyen Nielsen⁵, Buchanan'ın, birçok ayrılmanın

⁵Nielsen, Buchanan'dan farklı olarak ayrılma hakkı için ille bir topluluğun fiziksel bekasının tehdit edilmesine gerek olmadığını düşünmektedir. Ona göre, 1) sadece kültürel bekanın tehdit edilmesi (dilini kaybetmesi gibi), 2) açıkça ifade edilmesine rağmen (referandum gibi) ulusun çoğunluğunun ayrılma isteğine rağmen bu demokratik iradesine ayrılmanın söz konusu olduğu devlet tarafından saygı gösterilmemesi durumunda ayrılma hakkı doğmaktadır. Ayrıca ayrılmaya karşı devletin daha önceden haksız davranmasına rağmen yanlış hareket etmesiyle de ayrılma hakkı doğmaktadır (Nielsen, 1998: 265).

şiddetle, geniş insan hakları ihlalleri ve kaynakların büyük bölümünün harap edilmesiyle sonuçlandığını hatırlatmasını ve verdiği örneklerle bizi ayrılmaya karşı gönülsüz ve tedbirli olmaya itmesini eleştirmektedir (Buchanan, 1997: 45-46; Nielsen, 1998: 267). Buchanan, ayrılmanın olduğu her yerde anarşi, şiddet ve insan hakları ihlali tehdidi görmekte, böyle olunca da Britanya'daki İskoç hareketi ve Kanada'daki Quebec hareketini, Sırbistan Bosna çatışmasıyla eş tutma hatasına düşmektedir. Nielsen, Buchanan'ın milliyetçilik okumasını son derece dar, olumsuz ve neredeyse barbar milliyetçiliklere sabitlenmiş bulmaktadır. "Oysa milliyetçilik var milliyetçilik var" diyen Nielsen'e (1998: 272) göre, liberal demokratik toplumlarda ayrılma Buchanan'ın düşündüğü gibi anarşi, istikrarsızlık, baskı ve hukuk devletinin zayıflamasına neden olmayacaktır (Nielsen, 1998: 276). Fakat liberal demokrasilerde şimdiye dek ayrılan bir ülke olmadığı için Nielsen'in varsayımını doğrulamak da mümkün olmamıştır. Quebec ve Flaman Bölgesi gibi liberal demokrasiyi benimsemiş ayrılıkçı bölgelerin mücadelelerinde şimdiye dek şiddete başvurmamış olması, ayrılmalarının da benzer şekilde sakin olacağı beklentisini doğursa bile bunun garanti olmadığı da teslim edilmelidir. Milliyetçiliğe tahammülü olmayan, Buchanan'ın teorisi "liberalizm ile realizm arasında denge kurmaktadır ve spesifik olarak milliyetçi kaygılara karşı sempatik değildir" (Freeman, 1999: 55). Buchanan'ın bireyci yaklaşımı, onun bireysel hak ve özgürlüklerin ihlali noktasına odaklanmasına ve kolektif kendi kaderini tayin hakkına ve kolektif haklara duyarsız kalmasına neden olmuştur. Bireysel hakların güvenceye alınmasının kolektif talepleri karşılamaya yetmediğini görmemesi, ayrılma isteğinin gerekçelerini yanlış değerlendirmesiyle sonuçlanmıştır (Seymour, 2006: 11).

Buchanan'ın ayrılma için gelirin ayrımcı bir şekilde bölüştürülmesi gerekçesi de yeterince ikna edici değildir. Çünkü ekonomik sömürünün hedefindeki dağılmış biçimde yaşayan kimlik grupları için ayrılma çare olmayabilir. Ayrıca gelir düzeyleri ortalamasının üstünde ve altında olan bölgeler zıt nedenlerle ayrımcılık yapıldığını iddia edebilirler. Zengin bölgeler servetlerinin bir kısmı fakir bölgeleri desteklemekte kullanıldığı için (İspanya'da Bask Ülkesi ve Katalonya, Belçika'da Flaman Bölgesi), fakir bölgeler de kendilerini makul bir seviyeye getiren yeterli yeniden bölüştürme olmadığı için (Türkiye'de Kürtler) ayrımcılık yapıldığını iddia edebilirler (Bauböck, 2004: 31).

Uluslarla İlgili Çok Özel Olan Nedir?

Milliyetçi düşünceye ve hareketlere karşı son derece mesafeli duran Buchanan için uluslar birçok kültürel gruptan (dinsel, dilsel, göçmen, ideolojik vs) sadece biridir ve kendi kaderini tayin de dahil olmak üzere, diğer gruplara verilen haklardan daha fazlasını hak etmemektedir⁶ (Buchanan, 1998). Ulus olmak kendi

⁶ Tıpkı Buchanan gibi Brian Walker da ulusal kendi kaderini tayin talep eden hareketlerden hoşlanmamaktadır. Walker ulusal grupların taleplerinin ampirik olarak diğer tip kültürel grupların taleplerinden

kaderini tayin ya da ayrılma için ne yeterli ne de gerekli koşuldur. Bir toprağın zorla ilhak edilmesi, insan hakları ihlali ya da adil olmayan bölüşüm gibi haksızlıklar uluslara yapıldığı için değil, genel olarak kabul edilebilir bir durum olmadığından ayrılma hakkını doğurmaktadır. Ayrıca ayrılıkçaların ille ulus olması da gerekmemektedir, “ulusları” diğer özerklik arayan birlik ve grupların ve çokuluslu birliklerin üzerinde tutup ayrıcalıklı kılmak haksızlıktır (Glaser, 2003: 375). Buchanan’ın “ulusları çok özel kılan nedir?” diye sorduğu ve ulusların özel olmadıkları sonucuna vardığı makalesi, bu tür haksız muamelelerin genelde uluslara yapıldığını görmezden gelmekle eleştirilmiştir. Milliyetçilikten kaynaklanan sorunları milliyetçilik ve ulus konusuna değinmeden çözmeye çalışmasının iyileştirici haklar teorisinin en zayıf tarafı olduğu söylenebilir. Buchanan, teorisini ulus kavramından arındırırken, bir ulus oluşturmayan ekonomik, dinsel, dinsel veya siyasal grupların ilhak gibi bir durumla karşıya kalmadıklarını ve insan hakları ihlaline ya da ekonomik ayrımcılığa uğrayan ulus-dışı grupların ayrılmasının ise sorunlarına bir çare olamayacağını unutmuşa benzemektedir (Curtois, 2004: 834, dipnot: 2).

Kendi kaderini tayinin sadece uluslar tarafından kullanılan bir hak olduğunu görmek için Birleşmiş Milletlerin, Doğu Timor, Batı Sahra ve Eritre’de ulusların ayrılma sürecine katkıda bulunurken hiçbir zaman diğer kültürel gruplara ayrılma konusunda yardım etmediğini hatırlamak yeterli olacaktır. Mevcut koşullarda, hiçbir grup, kendini ulus olarak şekillendirmediği sürece ayrılma talebinde bulunamaz. Uluslararası topluluğun, bir ulus oluşturmayan dinsel, ideolojik, dinsel ve göçmen grupların ayrılmasını kabul etmesi şimdilik mümkün görünmemektedir. Seymour, uluslar ve diğer kültürel gruplar arasında hiçbir ayrıcalık gözetilmemesi ve özellikle azınlık uluslar, bitişik diasporalar, göçmen gruplar, dinsel topluluklar, dinsel gruplar ve ideolojik gruplar arasında hiçbir farkın olmadığını kabul edilmesi durumunda büyük bir kargaşanın ortaya çıkacağını söyleyerek Buchanan’ın iyileştirici haklar teorisinin uygulanmasının büyük bir istikrarsızlığa yol açabileceği uyarısında bulunmuştur. Dünyada hâlâ demokrasi ve insan haklarının⁷ ihlal edildiği yüzlerce yer olduğunu hatırlatan Seymour, Buchanan’ın

---

farklı olduğunu kabul etmekle birlikte bu farklılığa normatif bir ağırlık atfetmemiş ve kendi kaderini tayin için onlara hiçbir özel hak tanımamıştır (Walker, 1997: 229- 231-4). Murphy’e göre, Walker, kültür teriminin daha kapsayıcı anlayışından hareketle çokkültürcülüğün genişletilmiş biçimini savunmaktadır, çünkü böylece mevcut devletlerin yöneticileri ve toprak bütünlüğünü sorgulanmamaktadır (Murphy, 2001: 372).

⁷Bauböck de ayrılma için insan hakları ihlallerini yeterli görmemektedir, çünkü ilgili grubun belli bir toprakta yoğunlaşmadığı ve siyasi bir toplum oluşturmadığı birçok örnek bulunmaktadır. Ona göre, Suudi Arabistan’daki kadınların ve Güney Afrika’da ırkçılığa maruz kalan Siyahların mağduriyetleri ayrılma hakkı yerine direnme ya da devrim hakkını haklı çıkartmaktadır. Bauböck, haksız toprak kazanımı da ayrılma için yeterli görmemektedir. Ona göre, “Eğer bir halk atalarının ilhak yoluyla dahil edildiği bir devlete şimdi eşit vatandaş olarak tamamen entegre olduysa, tarihte uğradıkları haksızlık onlara ayrılma haklarını haklı çıkartacak uygun bir mağduriyet sağlamamaktadır” (Bauböck, 2004: 31).

önerilerinin yerine getirilmesi durumunda bu ihlallerin olduğu yerlerin daha da büyük bir kaosa sürükleneceğini ileri sürmüştür (Seymour, 2006: 10).

Buchanan, uluslararası hukukun ayrılma için sadece iyileştirici hakları kabul ettiğini, ayrıca uluslararası topluluğun ayrılma için temel hakları kabul etmede aşırı derecede gönülsüz olacağını ileri sürmüştür. Gerçekten de, temel haklar teorisinin uluslararası hukuk ve topluluk açısından kabul görme olasılığı çok zayıftır. Öte yandan Buchanan'ın mevcut uluslararası yasal kurumların geliştirilmesinin ideal ayrılma teorileri geliştirmekten daha önemli olduğu sözlerine katılmamak mümkün değildir (Buchanan, 1997: 61; Baer, 2000: 49). Uluslararası organlar, ayrılma sürecine, daha geniş kapsamlı prensipler koyarak yardımcı olabilirler, böylelikle ayrılma süreci tamamen egemen devletlerin yetkisine bırakılmamış olur.⁸ Ancak Buchanan'ın prensipleri uluslararası hukuktan daha ilerici değil, daha tutucudur, bu da Buchanan'ın prensiplerinin hâkim prensipler olması durumunda uluslararası hukukun daha da muhafazakâr olacağı anlamına gelmektedir (Seymour, 2006: 6-8). Uluslararası hukuk, sadece bir ulusun sömürge olması halinde ya da dış güçlerin hakimiyeti altında baskı görmesi halinde ayrılma hakkı vermemektedir, “etkililik ilkesini” (*effectivity principle*) kabul etmesi sayesinde bu hakkı daha geniş tutmakta ve ayrıca çeşitli koşullar sağlandığında da ayrılma hakkı tanımaktadır. Uluslararası hukuk, egemen devletlerin toprak bütünlüğünü savunmakta, ama aynı zamanda bir ulus kendi toprağında hakimiyete sahipse ve uluslararası topluluk tarafından bu hakimiyet kabul görüyorsa demokratik bir karar sonucu egemenliğini ilan ettiğinde bu egemenlik talebini tanımaktadır. “Etkililik ilkesi” adı verilen bu prensiple uluslararası hukuk ayrılmayı siyasal ilişkiler alanına bırakmaktadır (Seymour, 2006: 8). “Etkin hakimiyet”in (*effective control*), devletlerin tanınmasında önemli bir koşul olmayı sürdürdüğü ve uluslararası hukukun ayrılma sürecini siyasal arenaya bıraktığı ve ayrılmayı tamamen hukukla sınırlandırmadığı bilinmektedir. Anayasal demokratik devletin yetkisi (*jurisdiction*) toprağının güvenliğini sağlamasına bağlı olmasından ötürü, eğer bir toprak parçası üzerinde güvenlik sağlanamıyorsa o toprağın sahibi konumundaki devlet meşruiyetini yitireceği ve ayrılmanın meşru hale geleceğini söylemek mümkündür.⁹ Uluslararası hukukun ayrılma sürecini sadece hukuki yollarla sınırlandırdığı tek örnek sömürge ve baskı altındaki uluslar olmuştur. Bunun dışındaki ayrılmalara uluslararası hukuk izin vermiyor görünse de gözü kapalı biçimde hukuka aykırı

⁸ Archibugi'ye göre, ayrılma bir iç sorun olarak görülemez, barışçıl bir ayrılma için mutlaka uluslararası bir merciinin dahil olması gerekmektedir. Fakat, BM de dahil olmak üzere genelde devletlerarası örgütler ayrılma konusunda aktif rol almaya yanaşmamaktadır. Crawford'un konu üzerindeki incelemesi de uluslararası topluluğun sömürgecilik bağlamı dışında ayrılmaya sıcak bakmadığını göstermiştir. 1989'dan sonra yeni 22 devletin belirmiş olması da bu durumu değiştirmemiş, aksine daha da güçlendirmiştir. Archibugi, bu pasif tavrın çatışan tarafları silaha başvurmaya ittiği eleştirisini yapmakta ve uluslararası aktörleri daha aktif bir rol oynamaya davet etmekte (Archibugi, 2003: 498).

⁹ Türk ordusunun Güneydoğu Anadolu'da PKK ile mücadelesine biraz da bu açıdan bakmak gerekir.

olduklarına da kanaat getirmemektedir. En önemlisi de ayrılma durum durum değerlendirilmektedir.

Aslında hem Buchanan'ın iyileştirici haklar teorisinin hem de uluslararası hukukun ayrılma hakkı için öncelikle geçmişte yapılan haksızlıklara vurgu yapması diğer durumlarda ayrılmanın meşruluğunun sorgulanmasına neden olmuştur. Oysa ayrılma hakkı için geçmişte haksızlığa uğramış olma şartının aranması eskiden İmparatorluk olan ülkelerin kurduğu ulus-devletlerin meşruiyetini sorunlu kılabilir. Ayrılmak için ille geçmişte haksızlığa uğramak gerekmez, bu nedenle Buchanan'ın iyileştirici haklar teorisi mevcut devletlerin toprak bütünlüğünü kayırması ve ayrılmayı çok zorlaştırması bakımından eleştirilmeyi kanımızca hak etmektedir. Önemli bir başka nokta, ayrılmayı düşünen grupların insan haklarına saygı duyacakları güvencesini vermek zorunda bırakılmalarıdır. Mevcut ülkelerin pek azının demokrasinin gereklerini yerine getirdiği ve insan haklarına saygı duyduğu düşünülürse, yeni ulus-devletlere ancak demokratik olmaları koşuluyla izin vermek adil bir tutum olmayacaktır. Belki, ülkelerin demokrasiyle yönetilmeleri ve insan haklarına saygılı olmaları uluslararası ilişkilerde gitgide daha çok önem kazanmış ve bu yönde ülkelere baskı artmıştır, ancak demokratik olmaması bir ülkenin varlığını sonlandırmıyorsa, demokratik olmayacakları endişesinin de yeni ülkelerin kurulmasına engel olmaması gerekir. Benzer düşünceye sahip Glaser, ayrılmayı isteyen grubun kuracağı yeni ülkenin demokratik olması koşuluna gerek olmadığını söylerken ilginç bir saptamada bulunmuştur: "Eğer yeni kurulan ülke eski ülkeden daha az demokratikse, demokrasiyle yönetilen ülke demokrasi konusunda gönülsüz olan kişilerin yeni ülkeye gitmeleri sayesinde daha da demokratik hale gelecektir." (Glaser, 2003: 373).

Buchanan gibi haklı neden kuramcıları, kendi kaderini tayin hakkından bahsederken şiddet ve kan dökülmesi olasılığına yaptıkları vurguyla etno-kültürel ilişkilere adalet açısından değil güvenlik açısından yaklaştıklarını göstermişlerdir. Türkiye'de de fazlasıyla mevcut olan güvenlikçi yaklaşım, ayrılıkçı talepleri şiddet ve kaos nedeni olarak görme eğilimindedir. Costa'nın da belirttiği gibi bu hem ampirik hem de normatif olarak yanlıştır. Öncelikle, hiçbir azınlık hemen başta şiddet yoluyla ayrılma yolunu seçmez. Çoğunlukla, azınlık haklarının ihlali ve kendi programlarında ilerlemelerini sağlayacak uygun demokratik kanalların eksikliği azınlıkları devletten ve barışçı siyasetten soğutmaktadır. Tarihte çok az grup adil davranıldığı halde ayrılmak için şiddet kullanma yoluna gitmiştir, zaten haklı çıkartılmayan hiçbir ayrılmanın halk desteği alamayacağı ortadadır. Öte yandan, güvenlikçi yaklaşım çoğu zaman ulusal azınlıkların devlet şiddetinin kurbanı olmaktan kaçınmak için meşru taleplerini bir kenara bırakmalarını gerektirmektedir (Costa, 2003: 79-83). Diğer bir nokta, bir ülkeden ayrılma sadece ve sadece o ülke azınlık haklarının anlamlı şekilde korunmasında muvaffak olamıyorsa meşru görülmektedir. Bu da, eğer bir ülke azınlık haklarına saygı gösteriyorsa bütünlüğünü muhafaza etme hakkına sahiptir demektir. Costa'nın

da sorduğu gibi, “eğer ayrılmaya, haklı nedenin yokluğunda izin verilmiyorsa, ayrılmaya direnmek her şekilde meşru mu sayılacaktır? (Costa, 2003: 81). Devletlere, haklı olmadıkları halde bölünmeye direnme izni verilmesi gücün ölçsüz kullanımıyla sonuçlanabilmekte, bu da ayrılıkçılara ayrı bir meşruiyet kazandırmaktadır.¹⁰

Ayrılmamanın makul hiçbir teorisi çoğunluğun ülkenin birliğinin muhafaza edilmesinde *milliyetçi* çıkarı olduğunu görmezden gelemez, ancak başta Buchanan olmak üzere birçok haklı neden kuramcısı, birlikçiliğin (*unionism*) milliyetçiliğin bir başka biçimi olduğunu görmezden gelmektedir (Costa, 2003: 68, 73). Milliyetçiliğe karşı olduğundan ulusal kendi kaderini tayin hakkına birçok sınırlama getiren ve mevcut ulus-devletlerin toprak bütünlüğünü korumayı daha çok önemseyen Buchanan’ın sanırız en büyük yanılması, mevcut devletlerin bütünlüğünü koruma isteğinin de en az ayrılma talebi kadar milliyetçi bir tepki olduğunu görememiş olmasıdır. Ayrılıkçılık, milliyetçiliğin sadece bir şeklidir; fakat Buchanan’ın değindiği tek şekil de budur (Frost, 2001: 487, dipnot 11). Buchanan’ın teorisinin en önemli sıkıntısı milliyetçilik sorununu yeterince incelememesi, ayrılıkçı hareketlerin arkasındaki asıl gücün adaletsizlik değil ulusal kimlik olduğunu görememesidir. Ayrıca bazı haklı neden teorilerinin de kabul ettiği gibi, ayrılmamanın haklı olup olmadığına karar verecek tarafsız bir yetki merciini seçmek de olanaksızdır (Costa, 2003: 66).

Tercih Teorisi (Ayrılmamanın Demokratik Teorisi)

Ayrılmayı düşünen grubun farklı bir ulusal grup ya da adaletsizlik kurbanı olmasının gerekmemesi ve ayrılacak toprakta oturanların çoğunluğunun ayrılmayı kabul etmesinin yeterli kabul edilmesinden de anlaşılacağı üzere tercih teorileri, iyileştirici haklar teorisiyle karşılaştırıldığında ayrılma hakkı konusunda daha esnek bir yaklaşıma sahiptir. Tercih teorilerinin iyileştirici haklar teorisinden en önemli farkı insan hakları ihlallerini kendi kaderini tayin hakkı için ne gerekli ne de yeterli şart saymasıdır. Fakat, bu esnek tutum ve özellikle de çoğunluğun kararının geçerli sayılması önerisi tercih teorilerinin “sınırsız siyasal parçalanmaya” yol açabileceği eleştirilerini beraberinde getirmiştir (Buchanan, 1991: 49; Costa, 2003: 79). Beran, Copp, Philpott ve Gauthier’in başını çektiği ve diğer bir adı da ayrılmamanın demokratik teorisi olan tercih teorilerinin daha bireyci ve usulcü (*procedurale*) olduğu söylenebilir (bir başka deyişle daha az kolektifçi ve özcü (*substantial*)). Bireycidir, çünkü yurttaşların siyasal özgürlüklerine bir atıf olan ulusal kendi kaderini tayin, kolektif hak anlamı taşımamaktadır. Usulcüdür, çünkü siyasal baskı, ekonomik sömürü, kültürel beka gibi ahlaki nedenler ayrılma için ikincil

¹⁰ Ayrılıkçı partileri yasaklamak, serbest ifadenin sınırlandırılması, veya seçilmiş ayrılıkçı memurları görevden almak gibi sivil ve siyasal hakların ihlali, ulusal azınlık tarafından yönetilen özerk kurumları geçici olarak durdurma türünden girişimler olabilir (Costa, 2003: 84).

önemdedir; ulus olsun ya da olmasın bir bölgedeki kişilerin rızası tek önemli kriterdir (Curtois, 2004: 814-5).

Harry Beran ve Tercih Teorisi

Tercih teorisinin en önemli ismi hiç şüphesiz Harry Beran'dır. Temel Haklar (*Primary Rights*) kuramcısı olan Beran (1984, 1998) alternatif bir görüş önermiş ve demokratik devleti toprağa dayalı¹¹ (*territorial*) bir birlik olarak tarif ederek bu gönüllü birliktelikten çıkmayı sadece göç hakkıyla değil ayrılma hakkıyla da serbest bırakmıştır (Bauböck, 2004: 24). İyileştirici haklar kuramcısı Buchanan gibi Beran da kendi kaderini tayin hakkını ulusal gruplarla sınırlandırmamış, fakat Buchanan'dan farklı olarak bu hakkı çok daha geniş tutmuştur. Bir grubun ulus oluşturmadan da kendi kaderini tayin hakkı olduğuna inanan Beran, kendisini ayrı bir grup olarak gören, bir bölgede çoğunluğu oluşturan ve bağımsız siyasal bir varlık olarak yaşayabilecek her grubun kendi kaderini tayin hakkı olduğunu ileri sürmüştür (Beran, 1993: 484).

Farklı bir liberal teori ortaya atan Harry Beran, ayrılmayı haklı çıkartacak nedenleri açıklamak için üç liberal ilkeye başvurmuştur: Özgürlük, halk egemenliği ve çoğunluk yönetiminin meşruiyeti (Bartkus, 1999: 16). Beran, teorisini öncelikle liberalizmin en temel değerinin bireysel özerklik¹² hakkı olduğu varsayımına dayandırmıştır. Bireysel özerklik kişilere özgürce birlik oluşturma ve bu birlikten çıkma hakkını vermektedir. Beran için, siyasal bir topluluğun meşruiyeti üyeliğin gönüllü olmasına bağlıdır, bir başka deyişle demokratik meşruiyet için bireylerin rızası esastır ve yurttaşlar sadece kendi rızaları vasıtasıyla siyasi yükümlülük almaktadır (Beran 1987). Eğer rıza, siyasi yükümlülük için gerekli bir şart ise ve serbestçe verilebiliyorsa, serbestçe geri çekilebilir. Bu da demektir ki, bünyesinde yaşadıkları devletten mutlu olmayanlar onaylarını geri çekebilir ve rıza gösterecekleri alternatif bir devlet kurabilirler. Beran, siyasal meşruiyetin rıza teorisinin bireylere milliyetlerini değiştirebilme ve eğer ahlaki ve pratik olarak mümkünse, belli bir bölgede yoğunlaşmış gruba istediğinde ayrılma hakkı verdiğini söylemiştir (Beran, 1987: 36, 41). "Bir toplumdaki yetişkinler arasındaki tüm ilişkilerin kişilerin kendi iradesine dayanması gerektiğini" düşünen Beran,

¹¹ Bazı kuramcıların, topraksızlaşan (deterritorialized) uluslar devrine girmiş olduğumuzu öne sürdüklerini, ama kimsenin topraksızlaşan devleti tahayyül etmeye muktedir olmadığını öne süren Bauböck, bunun farkında olan tercih kuramcılarının çalışmalarında bu nedenle hemhudutluluk (contiguity) gereksinimine değindiklerini (Beran, 1984: 30; Wellman, 1995: 162), ancak bunu temel ilkeleriyle uzlaştırmalarının zor olduğunu söylemiştir (Bauböck, 2000: 232).

¹² Beran, bireysel özerklik hakkının bütün liberal teorilerin temelini oluşturduğunu iddia ederken, Rawls (1971) gibi bazı liberal kuramcıların, bireysel özerkliğe değer vermekle birlikte adalet daha büyük ve temel önem atfettiklerini unutmaktadır. Liberaller arasında adalet teorisi üzerine bir konsensüs olmamakla birlikte, kendi kaderini tayin teorisinin hem adalet hem de ulusal kimlik konusunu dikkate alması önemlidir.

bireylerin kendi devletini kurma hakları olduğunu savunmaktadır (Beran, 1984: 24-25).

Bireyci bir teori geliştiren Beran, ayrılıkçı gruplara kendi kaderlerini tayin etme hakkının verilmesini savunurken ayrılan grupların da aynı hakkı kendi bölgelerindeki diğer gruplara tanımasını şart koşmaktadır. Görüldüğü üzere Beran, tekrarlanan ayrılmaya (*recursive secession*) izin vermekle kalmayıp bunu zorunlu saymaktadır (Beran, 1984: 29-30). Bu durumda, ayrılma hakkını kullanıp kendi devletini oluşturan gruba karşı olan bir başka grup, eğer yeni oluşan ülkenin bir bölgesinde çoğunluğu oluşturuyorsa aynı ayrılma hakkından yararlanabilecektir. Beran'ın talep ettiği biçimde, ayrılıkçı grubun, kendi sınırları içerisinde herhangi bir bölge içindeki çoğunluğun da ayrılma hakkını tanıması durumunun, Buccheit'in isimlendirmesiyle 'sonsuz bölünürlük' (*indefinite divisibility*) sorunu yaratması korkuya neden olmuştur. Ayrılma hakkının istisnai durumlar dışında da tanındığı takdirde, devlet sisteminin küçük devletlerden oluşan büyük bir parçalanmaya ve bunun sonucunda anarşiye yol açacağı endişesi birçok yazar tarafından dile getirilmiştir. Beran, ayrılmanın savaşa neden olmasının hiçbir zaman haklı çıkartılamayacağını, ancak savaşı başlatan ayrılan değil de bölünen taraf ise, o zaman burada suçlanması gerekenin bölünen taraf olacağını söylemiştir. Öte yandan sonsuz bölünürlük sorununun ise, bölünme tehlikesi içinde olan devletlerin vereceği ödümlerle ortadan kaldırılabileceğini düşünmektedir (Beran, 1984: 29-30; Freeman, 1999: 54). Beran'ın teorisinin belki devamlı bir parçalanmaya neden olacağı açıktır, ama aynı zamanda ilk baştaki ayrılma için engelleyici bir işlev görmesi mümkündür, çünkü ayrılıkçılar kendi ülkelerinin de bölünebileceğini, istikrarsız ve yamalı bohça gibi bir ülkeye sahip olacaklarını düşünürlerse ayrılmaktan vazgeçebileceklerdir (Glaser, 2003: 373). Nitekim Kanada'daki anketler, Quebec'te egemenliğe verilen desteğin bağımsız Quebec'in kuzey topraklarını yerlilere devretmesi durumunda azaldığını göstermektedir.

Beran, ayrılmak isteyen grubun oy kullanılacak toprağı belirleyebilmesi için mükerrer halk oylaması önermektedir. Liberal demokratik bir ülkede tek taraflı ayrılmanın, ayrılmayı düşünen yurttaşların bölgesindeki referandumla, çoğunluk prosedürüne göre olmasını savunan Beran, ülkenin geri kalan kısmının bu kararda söz hakkının olmadığını açıklamıştır (Pavkovic, 2004: 701). 1988'de Fransa'da yapılan "Yeni Kaledonya'nın Fransa'dan ayrılmasına izin verilsin mi?" halkoylamasına tüm Fransızların katıldığı düşünülürse bunun önemli bir ayrım olduğu daha iyi anlaşılır. Fransa'da yapılan halkoylamasında Yeni Kaledonya'ya ayrılma izni çıkmamıştır.¹³ Ancak Beran'ın önerisinde olduğu gibi seçimlere sadece Yeni Kaledonya'dakiler katılsaydı sonucun farklı olacağı şüphesizdir (Caney,

---

¹³ Fransız anayasası, ülkedeki herhangi bir bölgeye ayrılma hakkı tanımasa da Fransa'nın denizaşırı topraklarına ayrılma hakkı tanımaktadır. Ancak bu referandumlara tüm Fransızların katılması öngörüldüğünden denizaşırı topraklarının ayrılmasının önüne geçilmiş olmaktadır.

1997: 352). 1900 yılında Britanya'nın bir parçası olmak istemeyen İrlandalılar da, İrlanda'da ayrılıkçı bir referandum düzenlemişler ve ayrılık yönünde görüş bildirmişler, ancak Kuzey İrlanda'da çoğunluk Britanya'nın parçası olmaya devam etmek istediğini ortaya koymuştur. Beran, Katoliklerin çoğunlukta olduğu Londonderry, Tyrone, Fermanagh ve Armagh ilçelerinin yaptıkları ilave referandumlarla bağımsız İrlanda'ya katılmak istediklerini ortaya koyduklarını, bunun da İrlanda'nın bölünmesiyle sonuçlandığını hatırlattıktan sonra "eğer siyasal birlik gönüllüğe dayanıyorsa, ayrılmayı isteyen bölgelerdeki ayrılıkçıların oylarının belirleyici olması gerektiği" düşüncesini yinelemiştir (Beran, 1993: 485). Yalnız Beran, daha önce de belirtildiği üzere, ayrılıkçıların da kendi topraklarında yaşayan bütün azınlıklara aynı şekilde referandum yapma hakkını vermesini istemektedir.

Beran'ın Teorisinin Eleştirisi

İlk bakışta ayrılma konusuna hayli esnek yaklaşıyor görünen Beran'ın teorisi dikkatli incelendiğinde aslında birçok durumda kendi kaderini tayin hakkını ve ayrılmayı engellediği fark edilmektedir. Beran, ayrılmaya hangi koşullarda izin verilmeyeceğini uzun uzun anlatarak ve ayrılmaya izin veren koşulların bile ayrılmanın muhakkak arzu edildiğini göstermediğini söyleyerek başlangıçta cömert gibi görüldüğü ayrılmaya birçok sınırlama getirmiştir (Bartkus, 1999: 17). Eğer bir grup bağımsız olduktan sonra temel sorumlulukları üstlenecek kadar geniş değilse, eğer grubun bulunduğu topraklar varolan ülkenin sınırlarında değilse ayrılma bir kuşatılmaya neden olacağından veya grubun yer aldığı topraklar varolan ülke için ekonomik, kültürel veya askeri anlamda çok önemliyse ayrılmaya müsaade edilemeyeceğini belirtmiştir (Beran, 1987: 42; Wellman, 1995: 153). Özetle, Harry Beran, eğer ayrılmayı düşünen grup yaşayabilir bir devlet yarata-mazsa ayrılma hakkının verilmemesini savunmaktadır. Beran, bireylerin ayrılma yönünde rıza göstermesine karşın aşağıdaki koşulların mevcudiyeti durumunda yeni bir devletin kurulmasını onaylamamaktadır:

- i. bağımsız bir devletin sorumluluklarını yerine getirmeyecek denli küçükse
  - ii. ayrılması ahlaken ve pratik olarak mümkün olduğu halde kendi içindeki alt
  - iii. gruplara ayrılma hakkına izin vermeye hazır değilse
  - iv. çeşitli nedenlerle ayrılamayan alt gruplarını sömürmeye veya onlara baskı yapma uğraşısında
  - v. varolan bir ülkenin sınırlarıyla kuşatılmışsa (*enclaved*)
  - vi. mevcut ülkenin kültürel, ekonomik veya askeri olarak çok temel bir yerini işgal ediyorsa
  - vii. varolan ülkenin nispi olarak çok büyük oranda ekonomik kaynaklarını işgal eden bir alandaysa (Beran, 1984: 30-31; McGee, 1994: 11-12).
- Beran, ayrılmanın her iki tarafa da büyük bedeller getireceği düşüncesiyle bu

koşulları öne sürmüştür, fakat “bu bedel özgürlük hakkının mevcudiyetini reddetmeyi haklı çıkartmamaktadır”. Beran’ın başta öne sürdüğü gibi eğer gerçekten her bir bireyin rızası önemliyse, o zaman her bireyin siyasal kendi kaderini tayine tam hakkı bulunmaktadır (Wellman, 1995: 153-54). Fakat Beran’ın teorisinin asıl zayıf noktası, çoğunluğun rızasının ayrılmayı meşru kılmasıdır. Halbuki “rıza modeline göre bütün çağdaş ülkeler gayri meşrudur”, çünkü mevcut ülkelerin büyük bir bölümü vatandaşlarının rızası alınmadan kurulmuştur (Wellman, 1995: 155-6). Batılı demokratik ülkelerin bile halkın rızasıyla kurulmadığı düşünülürse mevcut ülkelerin birçoğunun meşruiyet için gerekli olan rıza kriterini karşılamadığı görülmektedir. Toplumsal sözleşme teorilerinin de temel sorunu budur, devlet, vatandaşların rızasından, yani sözleşmeden önce ortaya çıkmaktadır. Eğer mevcut devletler vatandaşlarının rızasıyla ortaya çıkmamışsa, devletsiz uluslar için vatandaşların rızasının aranması ve referandum şartının konması sorunlu bir yaklaşımdır. Toplum sözleşmesi kuramının zayıflığı böyle bir sözleşmenin hiçbir zaman var olmamasından kaynaklanmaktadır. Herhangi bir grubun bir araya gelip kendilerini ve gelecek nesilleri bağlayacak bir sözleşmeye girdiğine dair hiçbir tarihi kanıt yoktur, böyle bir sözleşme varsa bile, daha sonraki nesilleri bağlayıcı değildir.¹⁴

Ayrılmanın her zaman haklı çıkartılabileceğini ve insanları kendi tercih ettikleri yönetime sahip olmaktan alıkoyacak meşru bir neden olmadığını savunan anarko-kapitalist yazar McGee¹⁵, Beran’ın ayrılmayı yasaklayan bu koşullarını tartışıp eleştirdiği makalesinde öncelikle ülkenin küçüklüğü tezini çürütmüştür. McGee, Andora, Bahreyn, Dominik Cumhuriyeti, Liechtenstein, Malta, Monako, Tonga gibi ülkelerin New York Şehrinin *Central Park*ından daha küçük oldukları halde bir devlet olmalarına bir mani olmadığını belirtmiştir (McGee, 1994: 13). Aslında yalnızca Beran değil, Gellner de, *Nations and Nationalism* kitabında ulusal kendi kaderini tayin ilkesinin, “birçok potansiyel ulus olup siyasal birim için az sayıda yer olduğu için uygulanamaz olduğunu” söylerken küçük devletlerin oluşmasına dair endişesini dile getirmiştir (Gellner, 1983: 2). Andora, Liechtenstein ve Singapur gibi küçük devletlerin kendi kaderini tayini gayet iyi yürüttüklerini hatırlatan Margaret Moore, “eğer siyasal birim çok küçük ve kaynak fakiriyse ve bu birimdeki halk fakirleşecekse, şurası açıktır ki, bu etkenin referandumda halkın kendisi tarafından dikkate alınması gerektir” demiştir (Mo-

¹⁴ Lysander Spooner’ın anayasaların eski neslin sözleşmeleri olduğu ve onlarla birlikte öldüğü sözüne gönderme yapan McGee, hiçbir neslin başkalarını bağlama hakkının olmadığına inanmaktadır (McGee, 1994: 17). Beran da, “statükoyu dondurarak, tercih özgürlüğünü kullanan bir nesil aynı özgürlükten daha sonraki nesilleri mahrum etmeye çalışmaktadır” derken aslında benzer bir noktaya temas etmektedir (Beran, 1984: 25)

¹⁵ Bir yönetimin yönetilenlerin rızası var oldukça meşru olabileceğini söyleyen McGee, ancak, ayrılmanın kuramsal zeminde her zaman haklı çıkartılmasının mümkün olduğunu belirtse de çözülmesi gereken teknik sorunların varlığını inkâr etmemektedir (McGee, 1994: 21).

ore, 1997: 909-910). Gerçekten de, bir siyasal grubun kendi kendini yönetip yönetemeyeceğine o grubun kendisinin karar vermesi ve bu siyasal riski kendisinin üstlenmesi daha yerinde olur. Ulus-devletlerin her biçim ve boyutta olabildikleri, Çin Halk Cumhuriyeti gibi nüfusu 1 milyarı geçenin olduğu gibi Tuvalo gibi nüfusu on binlerle ifade edilenlerin de bulunduğu bilinen bir durumdur. Bir başka deyişle, ulus-devlet tasavvurunda, Rönesans şehir-devletinde olduğu gibi, bir ideal ölçü kaydı yoktur (Billig, 2002: 33). Hal böyleyken, küçük birimlere ayrılma hakkı tanımamak Beran'ın bireyci yaklaşımına tamamen ters bir tutumdur.

Beran'ın "ayrılmayı planlayan grubun alt gruplarına ayrılma hakkı vermeye hazır olmamaları" da ikna edici bir neden değildir. Mevcut yönetimden memnun olmayan grupların daha memnun olacakları bir yönetim için ayrılma hakkı vardır ve bu temel haklarını ellerinden almak Beran'ın başlangıçtaki yaklaşımıyla çelişki yaratmaktadır (McGee, 1994: 14). McGee'nin dikkat çektiği gibi, "yeni oluşan devlet azınlıklarına daha da baskı yapma kararı alabilir, ama bu bir insan hakları ihlali sorunudur, yalnız başına (*per se*) bir ayrılma sorunu değildir", bu yüzden bu iki meselenin birbirine karıştırılmaması gerekir (McGee, 1994: 27).

Beran'ın kuşatılma (*enclave*) argümanını da yetersizdir, zira bütün ada ulusları bir şekilde kuşatılmıştır; suyla çevrelenme yerine karayla çevrelenme, bir grubun devlet olma hakkını iptal etmeye temel oluşturmaz. Roma'nın içinde bir ülke olan Vatikan, Beran'ın tezini yürütmeye yetmektedir (McGee, 1994: 14). Bu arada, Azerbaycan topraklarında yer alan ve çoğunluğunu Ermenilerin oluşturduğu ve kuşatılmış (*enclaved*) topraklara bir örnek oluşturan Yukarı Karabağ'a, Beran'ın teorisine göre ayrılma hakkı verilmemelidir.

Ayrılmayı düşünen grubun bulunduğu ülkedeki kültürel, ekonomik veya askeri olarak önemli bir yeri işgal ediyor olmasının kendi kaderini tayin temel hakkını engellemesi de makul bir açıklama olarak görülemez. Hele içinde olduğumuz 21. yüzyılda, serbest piyasa ekonomisinin ve özgür girişimciliğin hâkim anlayış olduğu göz önüne alınırsa, böyle bir sistemde, bütün malların devletlere değil bireylere ait olduğu, özel mülkiyet hakkının çiğnenmesinin ise insan hakları ihlali sayıldığı görülür. Bu nedenle liberal ekonominin geçerli olduğu bir dünya sisteminde bu sava yer yoktur. Askeri argüman ise daha da sorunludur, "insanların, diğerleri için askeri anlamda önemli diye istedikleri bir yönetim altında yaşama temel haklarından mahrum bırakılması" kabul edilebilir değildir. Bu mantığa göre, Almanya ile Sovyetler Birliği'nin arasında tampon ülke konumundaki Polonya'nın hiçbir zaman egemen ülke olmaması gerekir. Yine benzer şekilde Fransa ile Almanya'nın Belçika'yı aynı gerekçeyle hakimiyetlerine alması gerekir (McGee, 1994: 15). Ekonomik kaynakların eşitsiz şekilde dağılması ve mevcut ülkenin ekonomik kaynaklarının üzerinde yeni bir ülkenin kurulmasına izin verilmemesi maddesi de, yine mevcut ekonomik sistemde malların devletlere değil bireylere ait olması gerekçeyle savunulabilir değildir. Japonya'yı örnek ve-

ren McGee, doğal kaynağa sahip olmayan Japonya'nın petrolünün %99'unu ithal etmek zorunda olduğunu ama yine de dünyanın en güçlü ekonomilerinden biri olduğunu, Brezilya ve Sovyetler Birliği'nin ise doğal kaynaklar açısından çok zengin olmalarına rağmen ekonomilerinin iyi durumda olmadığını hatırlatmıştır (McGee, 1994: 15). Örneğin Kanada'da, doğal kaynaklar üzerindeki yetkili federal devlet değil eyaletlerdir, ancak eyaletler arasındaki gelir eşitsizliğini düzeltme programları sayesinde bu zenginlik kısmen bölüştürülebilmektedir. Bu konuda Glaser'in ilginç önerisini dikkate almak gerekir. Glaser, eğer ayrılıkçıların talep ettiği toprakların bir kısmı zengin kaynaklara sahipse o zaman o zengin kaynakların bulunduğu kısmı talep etmekten vazgeçebileceği ya da ayrıldıkları ülkeye telafi parası ödeyebileceği önerisinde bulunmuştur (Glaser, 2003: 373). Fakat Kuzey Irak'taki Kürtlerin Kerkük'teki zengin petrol kaynaklarından vazgeçmemeleri örneğinde olduğu gibi, bunu ayrılıkçılara kabul ettirmenin zor bir olasılık olduğu açıktır. Kaldı ki zengin doğal kaynaklar genelde ayrılıkçılığı besleyen bir unsur olagelmıştır. Örneğin Norveç'in 1905'te İsveç'ten ayrılmasını kolaylaştıran Norveç'teki petrol kaynaklarıdır ve Norveçliler bu zenginliği İsveçlilerle paylaşmak istememiştir. Benzer şekilde, 1960'larda Kuzey Denizi petrolünün bulunması İskoç milliyetçiliğini artıran bir etki yapmış ve bu petrolün İskoçlara ait olduğunu öne süren İskoç milliyetçileri Britanya ile bunu paylaşmayı reddetmiştir (Paquin, 2002: 78). Ama daha önemlisi, ekonomik nedenler yüzünden Britanya'dan ayrılmayı riskli bulan İskoçların Kuzey Denizi petroleri sayesinde kendilerine güvenleri artmış ve ayrılmak eskisi kadar ürkütücü gelmemeye başlamıştır. Bu nedenle, zengin doğal kaynaklar bağımsızlığın en büyük güvencesi sayıldığı sürece paylaşılması pek mümkün görünmemektedir.

Sonuç

Donald Horowitz'in de belirttiği gibi ayrılığın normatif kuramcıları nadiren fikirlerinin gerçek dünyaya sistematik bir şekilde uygulanabilirliğini dikkate alırlar (Sorens, 2006: 10). Ancak kendi kaderini tayin taleplerinde, deyim yerindeyse yaşanan patlama göz önünde tutulursa, kendi kaderini tayin ve ayrılma konusuna dair teorilere ve yasal düzenlemelere eskisine göre çok daha ihtiyaç duyduğumuz ortadadır. Bir hesaplama göre, 1993 itibariyle, dünyada çoğu ayrımcılığın ve ayrılıkçı politikaların hedefi olmuş ve bu yüzden örgütlenerek kendi topluluksal çıkarları ve kimliklerini muhafaza etmek amacıyla aktif siyasi tavır almış bulunan 233 ulusal grup ve etnik azınlık bulunmaktadır (Gurr&Harff'tan aktaran Balı, 2001: 196). Tüm bu rakamlar, kendi kaderini tayin konusunda teoriler üretilmese ve bu konu akademik tartışmaların dışında tutulmaya çalışılsa bile birçok grubun bu hakkı talep etmeye devam edeceğini gösteriyor. Türkiye gibi ayrılıkçı taleplerle karşılaşılan bir ülkede ise kendi kaderini tayin konusunun çok daha fazla tartışılması bir temenni değil zorunluluktur.

Kaynakça

Daniele Archibugi, “A Critical Analysis of the Self-determination of Peoples: A Cosmopolitan Perspective”, *Constellations*, Cilt. 10, Sayı. 4, 2003, s. 488-505.

Josette Baer, “Who, Why and How: Assessing the Legitimacy of Secession”, *Swiss Political Science Review*, Cilt. 6, Sayı. 3, 2000, s. 45-69.

Ali Şafak Balı, *Çokkültürlülük ve Sosyal Adalet. “Öteki” ile Barış İçinde Yaşamak*, Çizgi Kitabevi Yayınları, Konya, 2001

Viva Ona Bartkus, *The Dynamics of Secession*, Cambridge University Press, Cambridge, 1999.

Rainer Bauböck, “Paradoxes of Self-determination and the Right to Self-government”, IWE (Institutionellen Wandel Und Europäische Integration) *Working Paper*, Sayı: 42, Ocak 2004, s. 1-39

Rainer Bauböck, “Why Secession is Not Like Divorce”, Kjell Goldmann, Ulf Hannerz and Charles Westin (eds.), *Nationalism and Internationalism in the Post-Cold War Era*, UCL Press, London, 2000, s. 216-243.

Harry Beran (1998), “A democratic theory of political self-determination for a new world order”, in Percy Lehning (ed.) (1998), *Theories of Secession*, Routledge, London, 1998, s. 32-59.

Harry Beran, “Border Disputes and the Right of National Self-Determination”, *History of European Ideas*, Cilt. 16, Sayı. 4-5, 1993, s. 479-486.

Harry Beran, *The Consent Theory of Political Obligation*, Croom Helm Publishers, London, 1987.

Harry Beran, “A Liberal Theory of Secession”, *Political Studies*, Cilt. 32, 1984, s. 21-31.

Michael Billig, *Banal Milliyetçilik*, Çev. Cem Şişkolar, Gelenek Yayıncılık, İstanbul, 2002.

Anthony H. Birch, “Another Liberal Theory of Secession”, *Political Studies*, 32 (1984), s. 596-602.

İdil Boran, “The Challenge of Choice. Liberal Theory and public education in multilingual states”, *Theory and Research in Education*, Cilt. 1, Sayı. 2, 2003, s. 228-244.

A. Buchanan, “What’s so special about nations?”, Jocelyne Couture, Kai Nielsen ve Michel Seymour (eds). *Rethinking Nationalism*, University of Calgary Press, Calgary, 1998, s. 298-306.

Allen Buchanan, “Theories of Secession”, *Philosophy and Public affairs*, Cilt. 26, Sayı 1, 1997, s. 30-61.

Allen Buchanan, *Secession. The Morality of Political Divorce from Fort Sumter to Lithuania*

and Quebec, Boulder, San Francisco, Westview Press, Oxford, 1991.

Simon Caney, "Self-Government and Secession: The Case of Nations", *The Journal of Political Philosophy*, Cilt. 5, Sayı 4, 1997, s. 351-372.

Josep Costa, "On Theories of Secession: Minorities, Majorities and the Multi-national State", *CRISPP*, Cilt. 6, Sayı. 2 (Yaz 2003), s. 63-90.

Stéphane Curtois, "Démocratie délibérative et sécession", *Revue Canadienne de science politique*, Cilt. 37, Sayı. 4, Aralık 2004, ss. 811-838.

Michael Freeman, D. Clarke and C. Jones, (eds.), *The Rights of Nations: Nations and Nationalism in a Changing World*, N. Y.: St. Martin's Press, and Cork University Press, 1999.

Catherine M. Frost, "Survey Article: The Worth of Nations", *The Journal of Political Philosophy*, Cilt. 9, Sayı. 4, 2001, s. 482-503.

Mark A. Furlong, "Self-Determination and a Critical Perspective in Casework. Promoting a Balance between Interdependence and Autonomy", *Qualitative Social Work*, Cilt. 2, Sayı. 2, 2003, s. 177-196.

E. Gellner, *Nations and Nationalism*, Cornell University Press, Ithaca NY, 1983.

Daryl J. Glaser, "The Right to Secession: an Antisecessionist Defence", *Political Studies*, 2003, Cilt. 51, s. 369-386.

Andrei Kreptul, "The Constitutional Right of Secession in Political Theory and History", *Journal of Libertarian Studies*, Cilt. 17, Sayı. 4, Güz 2003, s. 39-100.

Robert W. McGee, "Secession Reconsidered", *Journal of Libertarian Studies*, Cilt. 11, Sayı. 1, (Güzl 1994), s. 11-33.

Margaret Moore, "On National Self-determination", *Political Studies* 45, 1997, s. 900-913.

Michael Murphy, "The Limits of Culture in the politics of self-determination", *ethnicities*, Cilt. 1, Sayı. 3, 2001, s. 367-388.

Kai Nielsen, "Liberal Nationalism, Liberal Democracies, and Secession", *The University of Toronto Law Journal*, Cilt. 48, Sayı. 2, Bahar 1998, s. 253-295.

Chandran Kukathas, "Liberalism and Multiculturalism. The Politics of Indifference", *Political Theory*, 26, 1998, s. 686-699.

Wayne Norman, "The Ethics of Secession as the Regulation of Secessionist Politics", in M. Moore (ed.), *Self-Determination and Secession*, Oxford University Press, Oxford, 1998.

Stéphane Paquin, "Globalisation, European Integration and the Rise of Neoliberalism in Scotland", *Nationalism and Ethnic Politics*, Cilt. 18, Sayı. 1, Bahar 2002, s. 55-80.

Aleksandar Pavkovic, "Secession as Defence of a Political Liberty: A Liberal Answer to a Nationalist Demand", *Canadian Journal of Political Science*, Cilt. 37, Sayı.

3, Eylül 2004, s. 695-713.

John Rawls, *A Theory of Justice*, Massachusetts: Belknap Press of Harvard University Press, Cambridge, 1971.

Michel Seymour, "Secession as a Remedial Right", *Inquiry*, yayımlanacak makale.

Jason Sorens, "Introduction: Understanding Secession", *Secession and Democracy*, yayına hazırlanan kitap

Nafız Tok, *Kültür, Kimlik ve Siyaset*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2003.

Brian Walker, "Plural Cultures, Contested Territories: A Critique of Kymlicka", *Canadian Journal of Political Science*, Vol. XXX, No. 2, June 1997, s. 211-234.

Cristopher H. Wellman, "A Defense of Secession and Political Self-Determination", *Philosophy and Public Affairs*, Cilt. 24, Sayı. 2, Bahar 1995, s. 142-171.